

Тарас ГОРБАЧЕВСЬКИЙ

ЛЬВІВСЬКА АРХИДІЄЦЕЗІЯ РКЦ У ВЗАЄМИНАХ ІЗ ГКЦ ТА РАДИКАЛЬНИМИ ІДЕОЛОГІЯМИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ

У відновленій Другій Речіпосполитій офіційно були визнані три католицькі Церкви (Римо-Католицька, Греко-Католицька, Вірмено-Католицька), духовництву гарантували привілеї у звільненні від військової служби, судової відповідальності та податку на доходи. Закріплювався вплив Католицької Церкви у сфері освіти. У школах вводили посаду катехитів. Частина земель, конфіскованих у Церкви раніше, тепер забезпечувала священнослужителям зарплатню¹. Конкордат між Польщею та Апостольською столицею підтвердив привілеї Церкви і духовенства, встановив адміністративну структуру й майнові права, посприяв Церкві у великих можливостях впливу на суспільство. Знято обмеження щодо відозв і пастирських листів, вивчення релігії стало обов'язковим і для приватних шкіл. Лояльність єпископів до держави мала би гарантувати їх обов'язкова присяга Президентові республіки².

Польський католицький єпископат об'єднував чотири Церкви: РКЦ, ГКЦ, Вірмено-Католицьку та Східновізантійську (Візантійсько-слов'янську)³. Зазвичай, єпископами в дієцезіях призначали вихідців із тих же регіонів. Однак, якщо розглядати соціальне походження, то найменше єпископів, вихідців із Галичини, було зі соціального стану робітників. І загалом, єпископів із Галичини було найменше, а найбільше – з колишньої Пруської частини. Конференції єпископів, що проходили в Польщі, не мали юридичного статусу (до II Ватиканського собору), однак із боку Ватикану заборони не існувало. У Польщі такі зібрання називали “З'їздами польських єпископів”, а від 1930 р. – “Пленарними конференціями польського єпископату”. Ватикан розглядав такі собори як засіб до автономної розбудови місцевої національної Церкви, однак реальних важелів впливу на зміну ситуації не мав⁴. У 1925 р. Архієпископові Варшавському підтверджено титул Примаса Королівства Польського, а Гнезненському – надано титул Примаса Польщі⁵. До 1927 р. конференції єпископату проходили як пленарні засідання, а виконавчим органом був Комітет

¹ *Dejvić H.* Боже ігрище. Історія Польщі / Н. Дейвіс. – Київ, 2008. – С. 759.

² *Krasowski K.* Episkopat Katolicki w II Rzeczypospolitej / К. Krasowski. – Warszawa; Poznań, 1992. – S. 188.

³ *Kościół Katolicki w Polsce 1918–1990: Rocznik Statystyczny* / [red. nauk. L. Adamczuk]. – Warszawa, 1991. – S. 40.

⁴ *Krasowski K.* Episkopat Katolicki... – S. 33–34.

⁵ *Ibidem.* – S. 43.

єпископів, що складався із Примаса, секретаря з'їзду та трьох ординаріїв (згідно з конференцією 1919 р. у Гнезно). З 1920 р. до комітету входили: Примас, польські кардинали, архієпископи-ординарії, єпископ Краківський, секретар з'їзду та два єпископи, яких обирали безпосередньо на конференції. Архієпископ Ю. Більчевський входив до нього в 1920–1923 рр. У 1925 р. Комітет єпископів перетворився в Комітет митрополитів, що засідав три-чотири рази на рік⁶. При єпископаті діяла низка комісій, зокрема: літургійна, добродійних справ, опікунських закладів, шкільна, суспільна, преси (поділялася на підкомісії – преси, радіо, кіно) й ін. Львівський архієпископ Б. Твардовський у 1928–1938 рр. очолював літургійну комісію, в 1931 р. – комісію з майнових справ для опрацювань ухвал Пленарного синоду та входив до інших⁷.

У суспільстві, в якому домінувала католицька думка, РКЦ сподівалася, що католицизм зможе вийти за межі родини та парафії і піднестися на політичний рівень. Однак розвиток суспільної думки й конкретно вибори до Сейму 1928 р. засвідчили послаблення впливів РКЦ на політичні процеси у країні, коли більшу частину мандатів здобули партії, прихильники яких стояли на позиціях послаблення ролі в суспільстві не тільки Католицької Церкви, але й релігії загалом⁸.

Становище РКЦ у Другій Речіпосполитій визначали Конституція та Конкордат 1925 р., що надавали Церкві широкі права та повноваження в межах внутрішньої автономії, лиш би це не суперечило державним законам. Однак таке привілейоване становище було недостатнім для реального впливу в державній політиці, на який розраховувала РКЦ.

Взаємовідносини між РКЦ і ГКЦ безпосередньо залежали від міжнаціональних відносин поляків та українців. Польська Католицька Церква відверто вороже поставилася до створення Західноукраїнської Народної Республіки восени 1918 р. і розцінювала прагнення українців до національної держави як вияви сепаратизму та загарбання “східних кресів”. Тому католицька єрархія всіляко обстоювала входження цих земель до Другої Речіпосполитої і захищала латинський обряд. Львівський архієпископ Ю. Більчевський, відомий своїми патріотичними заявами, усю відповідальність за українсько-польську війну 1918–1919 рр. покладав на українців, а ГКЦ вважав носієм незалежницьких настроїв та підбурювачем українського населення. Проблему “східних кресів” він оцінював суто як внутрішньопольську й у питанні належності Східної Галичини не враховував міжнародних чинників⁹.

Цікавим є той факт, що під час російської окупації 1914 р. у 59 парафіях Галичини саме латинські священники замінили греко-католицьких для українців¹⁰.

⁶ *Krasowski K.* Episkopat Katolicki... – S. 45.

⁷ *Ibidem.* – S. 48–49.

⁸ *Pralat T.* Kościół Katolicki a rząd Marsz. Piłsudskiego / T. C. Prałat. – Poznań, 1938. – S. 2.

⁹ *Красівський О.* Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. / О. Красівський. – Київ, 2008. – С. 394; *Горбачевський Т.* Римо-католицька громада у Львові в міжвоєнний період (1921–1939) / Т. Горбачевський // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – Львів, 2012. – Вип. 5. – С. 46.

¹⁰ *Nieznana korespondencja Arcybiskupów Metropolików Lwowskich Józefa Bilczewskiego z Andrzejem Szeptyckim w czasie wojny Polsko-Ukraińskiej 1918–1919* / [opracow. J. Wołczański]. – Lwow; Kraków, 1997. – S. 34.

Таким вимушеним кроком РКЦ намагалася скористатися передовсім для поширення своїх впливів. У ході українсько-польської війни Ю. Більчевський неодноразово зауважував підступність українських військ і те, що українці не дотримують міжнародних норм, водночас закриваючи очі на порушення правил честі польськими військами. У повідомленні для Міністерства закордонних справ 1920 р. на тему польсько-українських відносин у “Східній Малопольщі” очільник львівських римокатоликів констатує, що ненависть українців до поляків у Галичині породжена роботою національно свідомо налаштованих греко-католицьких священників, які, незважаючи на належність до єдиної Церкви, ненавидять усе латинське і передають свій негатив у ставленні до польського народу¹¹.

Важливим критерієм призначення єпископа у структурі РКЦ була його національність. У воєнних протистояннях ГКЦ закріпила за собою статус національної Церкви для українців, а РКЦ – для поляків. Це загострювало антагонізм та конфлікти між двома народами. Тому на початку 1920-х років греко-католицькі єпископи нерідко ухилялися від співпраці з латинськими. Прихильником українсько-польського порозуміння з боку ГКЦ став єпископ Григорій Хомишин, який щодо цього вів переговори з власної ініціативи із Станиславівським воеводою. Для реалізації ідеї порозуміння єпископ пропонував дві умови: польська сторона повинна припинити публікувати у пресі провокативні матеріали, а українці – відмовитися від негайного впровадження суверенної держави. Такими заявами Григорій Хомишин спричиняв відверте роздратування української громадськості, натомість польська влада розглядала його кандидатуру як заміну ненадійного митрополита Андрея Шептицького¹².

На засіданні єпископів у Кракові в червні 1921 р. ухвалено рішення щодо проведення спільного з’їзду із представниками ГКЦ, щоб обговорити спірні моменти та приводи до конфліктів. Функції посередника мав виконувати архієпископ Ю. Більчевський. З боку греко-католиків готовність до подібних переговорів задекларував Станиславівський єпископ Г. Хомишин, вагався Перемишльський єпископ Й. Коцеловський. Ю. Більчевський з цього приводу писав, що якщо запрошення надійде від нього або від іншого польського єпископа, то відповідь буде негативною. Найкраще, якби в цій справі ініціатива виходила від нунція, а ще краще – від Ватикану. Далі римо-католицький архієпископ стверджував, що нібито ненависть українського клиру до Польщі дійшла до межі. Наприкінці Ю. Більчевський додавав, що необхідно почекати, аби клир втратив надії на власну державу, дочекається відповідної хвилі, коли остаточно будуть визначені східні кордони Польщі¹³. Зрештою, висновки Львівського архієпископа підтвердились.

У 1922 р. на з’їзді польських єпископів у Ченстохові знову розглядалося питання припинення ворожнечі між римо- та греко-католицькою верхівками, як складових єдиної Христової Церкви. Доповідачі, розуміючи всю складність ситуації, радили почекати до остаточно з’ясування належності Галичини. “Польський католицький єпископат разом з урядом вважав, що Галичина є невід’ємною складовою

¹¹ *Ibidem.* – S. 165.

¹² *Єрпейіт О.* Єпископ Григорій Хомишин і питання українсько-польського порозуміння 1904–1939 / О. Єрпейіт. – Івано-Франківськ: “Плай”, 2001. – С. 14–15.

¹³ *Krasowski K.* Episkopat Katolicki... – S. 45.

частиною Польщі, і будь-які змагання за національну незалежність сприймалися ним як антидержавні дії”, – стверджує сучасний дослідник українсько-польських відносин О. Красівський¹⁴. Пошук консенсусу, до якого прагнули обидві Церкви, диктувала необхідність спільних дій під верховенством Апостольського престолу. Якщо для ГКЦ вичікування давало змогу зберігати певну самостійність, то РКЦ у зближенні бачила ліквідацію цієї автономії греко-католиків.

Після 1923 р., внаслідок негативного для галицьких українців рішення Ради послів держав Антанти і закріплення Галичини у складі Польщі, греко-католицькі єпископи поступово входять до лона католицького єпископату Польщі, беруть спільну участь у засіданнях та конференціях із латинськими єпископами. Перше спільне засідання за участю греко-католицького єпископа, а ним став Г. Хомишин, відбулося на з’їзді в Ченстохові у липні 1924 р. На пленарному синоді в Ченстохові у 1936 р. поруч із латинськими засідали всі греко-католицькі єпископи. На початку 1930-х років ініціативи єпископа Г. Хомишина із налагодження конструктивної співпраці українців із польською владою підтримували чи не всі представники вищого римо-католицького духовенства, серед них Архієпископ Краківський Сапега й Тарнівський єпископ Валендо¹⁵. Хоча на пленарні конференції Примає запрошував усіх єпископів, греко-католицьке духовенство на спільних засіданнях регулярно представляв лише один унійний владика – в 1930-х роках найчастіше єпископ Й. Коциловський, – а решта пояснювали свою відсутність хворобою і делегували суфраганів. Після 1937 р., внаслідок загострення українсько-польських відносин, греко-католицькі єпископи уникали участі у спільних крайових з’їздах¹⁶.

Польські єпископи латинського обряду керувалися державними інтересами і пропагували польськість Східної Галичини. У цій ситуації греко-католицьке духовенство постало перед складним вибором: бути лояльними до держави, яку не вважали своєю, або продовжувати солідаризуватися з власним народом, пастирями якого вони були. Існував навіть план виокремлення греко-католицьких архієпархій зі структури Католицької Церкви Польщі й створення окремої “області”, підпорядкованої безпосередньо Ватикану на чолі з митрополитом-примасом. Реалізація такого плану, на думку А. Шептицького, стала би першим кроком до політичної автономії Галичини¹⁷. Домогтися виконання цього плану та підтримки від Ватикану не вдалося. Натомість у межах католицького єпископату Польщі в 1928 р. створено Унійну комісію під керівництвом А. Шептицького, яка мала на меті посилити співпрацю між ГКЦ і РКЦ. До неї також увійшли й римо-католицькі священники з Львівської митрополії.

Акцію пацифікації польські єпископи публічно не засудили, що дало підстави греко-католицьким церковникам для звинувачення їх у потуранні брутальній політиці влади. Деякі історики вважають, що “влада намагалася інтенсифікувати національну асиміляцію, діючи методами преференціювання інтересів католицької

¹⁴ *Красівський О.* Українсько-польські взаємини... – С. 402.

¹⁵ *Єзрешій О.* Єпископ Григорій Хомишин... – С. 37.

¹⁶ *Krasowski K.* Episkopat Katolicki... – S. 45.

¹⁷ *Ibidem.* – S. 179.

Церкви, використовуючи релігію і Церкву як інструмент інтеграції некатолицького населення з польською державністю¹⁸. Позиція римо-католицького духовенства виглядала неоднозначно: наголошуючи на польськості Галичини, воно, фактично, сприяло пацифікації. Тривала боротьба за нових прихожан. Особливо багато нових парафій утворилося відразу після війни з напливом польських колоністів. Поширенню ворожості сприяв перехід на римо-католицизм частини греко-католиків. Це спричиняло нездорову боротьбу за мішані сім'ї і ведення кампанії із “викрадення душ”¹⁹, яка не припинялася ще з XIX ст.

Обидві Церкви через національні конфлікти втратили можливість бачити спільні чинники, що мали би їх об'єднувати на тих засадах, які вони пропагували. Проведення національно-державної політики у Другій Речіпосполитій щодо українців позначилося на відносинах цих Церков. Із наближенням Другої світової війни взаємини між ГКЦ та РКЦ у Львові не покращали, а навпаки, переростали у взаємні звинувачення. Перед вибухом війни архієпископ Б. Твардовський послабив контакти з митрополитом А. Шептицьким через те, що той наполягав на тісніших контактах із німецьким єпископатом, проти чого протестували і Б. Твардовський, і вірмено-католицький очільник Й. Теодорович²⁰. Ситуація в міжвоєнний період у Львові залишалася “вороже-нейтральною”. Обидві Церкви стали на захист інтересів власних народів, що перебували у стані конфлікту, відтак їм довелося менше зважати на інтереси Христової Церкви та Ватикану і більше ставати зняряддя політичних впливів, підтримуючи державницькі інтереси власних націй.

Отже, стосунки взаємини ГКЦ та РКЦ часто ґрунтувалися не на принципах християнського віровчення і настанов Ватикану, а безпосередньо залежали від політики польської влади у Східній Галичині. Моменти політичного порозуміння сприяли міжцерковному діалогу, а загострення міжнаціональних відносин поляків та українців, навпаки, призводили до відсутності співпраці церковників.

РКЦ у Польщі завжди залишалася Церквою національною, з патріотичними принципами, що відстоювала державницькі інтереси. Такі духовні лідери, як Ю. Більчевський та Б. Твардовський, хоча й вилучали Церкву з політичної боротьби, проте завжди вільно висловлювали свої політичні погляди на ту чи ту проблему, впливаючи відтак на ситуацію в Галичині зокрема та країні загалом.

Воєнні перипетії й невизначеність щодо належності Галичини перетворили Ю. Більчевського у справжнього політичного лідера, котрий нерідко в пастирських посланнях закликав до згуртованості поляків, освячуючи боротьбу за “власну землю”. Радянсько-польська війна в оцінці Львівського архієпископа ставила питання як існування незалежної Польщі, яку зрадили всі народи, крім французів, а дехто взагалі поховав, так й існування самої Церкви в разі перемоги більшовиків. Основну причину бід польського народу Ю. Більчевський вбачав у незгодах в Сеймі, де “в час, коли замість думати, як створити сильну армію, цілий місяць радили, котре з

¹⁸ Історія релігії в Україні / [ред. А. Колодний та П. Яроцький]. – Київ, 1999. – С. 290.

¹⁹ *Krasowski K.* Episkopat Katolicki... – S. 180.

²⁰ *Grünberg K.* Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku / K. Grünberg, B. Sprengel. – Warszawa, 2005. – S. 446.

представництв має керувати Польщею”²¹. Позиція львівського архипастира щодо більшовицького наступу 1920 р. полягала в пошуку внутрішніх причин того, що молода Польська держава опинилася у критичному становищі. Необхідно зазначити, що при вступі більшовицьких військ у Галичину значна частина католицьких священиків позалишала свої парафії і попрямувала за польським військом, що відступало. Причиною більшовицьких переслідувань стало звинувачення духовенства у зв’язку з їх закликами поповнювати польське військо добровольцями та замінювати рублі на польські марки²². Неодноразово Ю. Більчевський закликав поляків, незважаючи на політичні уподобання, бути справжніми патріотами, порівнюючи вітчизну із братством душ, що стоїть на обороні землі, мови, релігії, культури та самої організації суспільства²³. Демократія, на принципах якої стоїть Церква, не що інше, як здоровий розум²⁴. Розглядаючи проблеми поширення інтернаціоналізму, Ю. Більчевський не сприймав його з релігійних переконань, аргументуючи це Божим поділом людства на народи з визначенням для них території на землі. Як вважав архієпископ, кожен народ повинен жити для себе, розвиватися відповідно до свого походження, а не для цілого людства²⁵.

Пастирські листи Б. Твардовського стосувалися різних аспектів життя костелу, стану РКЦ, поглиблення та пожвавлення релігійного життя, значення каплиць і релігійної опіки у війську, політичних проблем, пов’язаних передовсім із загрозою комунізму, що “оголосив війну Богові” (Пастирський лист VII 1928 р.).

Архидієцезіальний інститут Католицької акції (КА) надавав важливого значення поширенню католицизму як ідейного борця проти форм тоталітаризму, насамперед комунізму. Сили лівого спрямування, як і радикальні рухи, РКЦ оцінювала негативно. Боротьба з ними йшла насамперед за молодь. Для цього Архидієцезіальний інститут КА організував курси на теми виховання, впровадження католицьких принципів у школі, що відображалися в тезі: “Добрий католик – добрий поляк”. Відзначення католицьких свят КА використовувала для ідеологічного виховання та боротьби з комунізмом, з метою протиставлення християнської спільноти злу, що загрожувало християнству та західній культурі. Інформацію про небезпеку комунізму розповсюджували на підставі папської енцикліки “*Divini Redemptoris*” (“Божественний Відкупитель”)²⁶. Оскільки комунізм, побудований на засадах ненависті до всього, що створила християнська культура протягом віків, прагнув збудувати устрій з крайнім матеріалістичним світоглядом, щоби знищити віру та релігію, то католицька Польща піднялася на боротьбу з ним, а найкращим засобом

²¹ *Kłopotowski I.* Mądry Polak po szkodzie z Listu Pasterskiego J. E. Arcybiskupa Józefa Bilczewskiego / I. Kłopotowski. – Warszawa, 1921. – S. 6.

²² *Ibidem.* – S. 15.

²³ *Bilczewski J.* O miłości Ojczyzny. List pasterski Arcybiskupa Metropolity Józefa Bilczewskiego na Wielki Post 1923 / J. Bilczewski. – Lwów: Drukarnia Akademicka, 1923. – S. 9.

²⁴ *Ibidem.* – S. 30.

²⁵ *Ibidem.* – S. 45.

²⁶ *Święto św. Józefa // Głos Akcji Katolickiej archidiecezji Lwowskiej.* – Lwów, 1939. – Rok V (Luty). – S. 46.

для цього мали стати засади Церкви, що впроваджувалися в життя через здоровий патріотизм і католицьку свідомість²⁷.

Комунізм, як і всі форми соціалізму К. Маркса, в основі яких лежав матеріалізм, у своїй яскравій безбожності гостро протистояв католицькій релігії. Якщо в католицизмі Божа воля – моральне добро, а протилежне їй – моральне зло, то комунізм творив нову науку про мораль, де все, що робиться для пролетаріату – добро, отже, що не є цим добром і не служить розвитку соціалістичного суспільства – це етичне зло²⁸. Оскільки в 1930-ті роки КА набула універсальності, а її діяльність охоплювала всі сфери життя, то саме вона в основному протистояла зростанню популярності комуністичної ідеології в європейських країнах, зокрема й у Польщі. Своє завдання КА вбачала в запереченні класової теорії комунізму та побудові взаємин у католицьких товариствах між заможнішими й убогішими верствами на засадах католицької науки. Бо саме це використовувала комуністична пропаганда у своїх доводах: поділ на класи – капіталістів і пролетаріїв та служіння Церкви лише багатим верствам населення. Діяльність КА в умовах комуністичної загрози сприяла залученню усіх верств населення до Церкви і її діяльності²⁹. Оскільки комунізм – це породження матеріалістичної ідеології та головний пункт її розвитку, то католицька ідеологія вказувала на неможливість вилікувати матеріалізм матеріалізмом. Вселенська Церква наполягала на “єдиному рятувальному поясі” – католицькій солідарності, що виявляла необхідність суспільної солідарності³⁰. Католицькі очільники зі всіх суспільних систем виділяли католицизм як ідеологію, що дозволяє давати відсіч важким соціальним викликам, бо вносить духовні цінності, яких іншим системам бракує. Духівники РКЦ у полеміці з комунізмом наголошували, що життя суспільства не можна вважати за бездушний механізм, який автоматично регулюється. Це було б надто спрощено та не давало би змоги побачити граней життя. Свою перевагу в доказах вишості католицької суспільної науки вони доводили, опираючись на три засади: волю, авторитет та рівність. У зв’язку з тим, що комунізм протистояв відродженню духовності й поверненню до правдивої християнської культури, РКЦ передбачала лише один спосіб перемоги матеріалістичної доктрини – фізичною силою. Водночас пануванню матерії протиставляла силу духу, що якраз і була опорою християнства³¹.

Продовження боротьби з комунізмом та безбожництвом одержало новий поштовх з обговоренням висновків енцикліки Пія XI про комунізм. Для членів КА стало обов’язком впроваджувати в усі течії суспільного життя засади католицьких ідей. Нове гасло польського єпископату на 1937–1938 церковний рік звучало так: “Католицькі засади суспільства – підстава соціальної перебудови світу”³². Його в архидієцезії

²⁷ Akcja Katolicka wobec komunizmu // Głos Akcji Katolickiej archidiecezji Lwowskiej. – Lwów, 1938. – Rok IV (Lipiec–Sierrpień). – S. 190–192.

²⁸ Pękala K. Akcja Katolicka wobec komunizmu / K. Pękala. – Poznań, 1938. – S. 41–42.

²⁹ Ibidem. – S. 211.

³⁰ Stepa J. Komunizm a światogład katolicki / J. Stepa. – Poznań, 1937. – S. 42.

³¹ Ibidem. – S. 77–78.

³² Głos Akcji Katolickiej archidiecezji Lwowskiej. – Lwów, 1937. – Rok III (Październik–Grudzien). – S. 83.

впроваджувано через низку курсів, організованих, передусім, на місцях урядами парафіяльної КА та відділами католицьких товариств. Практична діяльність полягала в розповсюдженні папських енциклік, католицьких видань, пов'язаних із новим гаслом, розповсюдження антикомуністичних листівок, допомогу убогим і безробітним³³.

Дотримання християнських цінностей, які впроваджувала акція, ґрунтувалося на постійній ідеологічній підтримці в боротьбі проти безбожництва та політичних сил лівого спрямування. Цьому сприяли й міжнародні конгреси та студії. Зокрема 25–29 червня 1937 р. проходив Міжнародний конгрес Царя-Христа, у вересні – студії на тему: “Католицька суспільна ідея”. З листопада 1937 р. в архидієцезії пропагандовано й реалізовано нове гасло: “Католицькі суспільні засади – підстава соціальної перебудови світу”³⁴.

Паралельно Католицька Церква зіткнулася із проблемою поширення правих радикальних націоналістичних напрямів, які у своїй ідеології хоч і не заперечували її, проте змушували вести постійну ідейну боротьбу передовсім за молоде покоління. Крім того, націоналістичні угруповання нерідко намагалися встановити свій вплив у Церкві, посиляючись на патріотичні мотиви та національні інтереси. Наприклад, польська націоналістична преса дорікала Примаду Польщі за його гостину в митрополита А. Шептицького у Львові. Націоналізм виявився спритним у завоюванні мас і проник навіть у Католицьку Лігу (КЛ) та костельні братства, застосовуючи пропаганду власних політичних цілей, впливав на ширих католиків, а національні лідери нерідко вдавалися до саботажу клиру, що вбачав у націоналістах нацистські загрози³⁵.

Велику роль Церкви у стримуванні радикальних націоналістичних ідей відзначали ліберальні політики, які зосереджували увагу на негативних тенденціях розвитку націоналізму, а також вказували на історичні факти перед світовою війною, коли об'єднане польське суспільство через егоїзм крайніх ендеків розпалило брутальну ненависть поляків проти поляків³⁶. Тому РКЦ нерідко вбачала у крайніх націоналістах неприхованих ворогів і вказувала на потребу поляків-католиків щиро дотримуватися католицького віровизнання. Духовність, моральні принципи, патріотичні обов'язки не можна використовувати для інших цілей, які б суперечили укладу життя католика³⁷. Отже, католицизм, не поділяючи націоналістичного світогляду, засуджував і всі вияви тоталітаризму, залишаючись опертям для консервативних сил суспільства та деяких ліберальних течій³⁸. Католицький єпископат Польщі засуджував крайні вияви “патріотизму” ендеків. Зокрема офіційні заяви

³³ Wobec nowego hasła // Głos Akcji Katolickiej archidiecezji Lwowskiej. – Lwów, 1938. – Rok IV (Styczeń). – S. 11.

³⁴ Głos Akcji Katolickiej archidiecezji Lwowskiej. – Lwów, 1937. – Rok III (Marzec–Kwiecień). – S. 26.

³⁵ Krotoski K. Nacjonalizm a Kościół Katolicki. Uwagi na czasie / K. Krotoski. – Kraków, 1930. – S. 25.

³⁶ Ibidem. – S. 27.

³⁷ Ibidem. – S. 30.

³⁸ Piwowarozyk J. Kościół wobec współczesnych kierunków społecznych / J. Piwowarozyk. – Płock, 1938. – S. 11.

були зроблені після вбивства президента Г. Нарutowича, коли ендеки встановили чи не культ вшанування вбивці, що Церква різко засудила³⁹.

Націоналістичні ж сили ніколи не полишали спроб використати Церкву як свого союзника та рупор пропаганди своїх ідей. Праця Р. Дмовського “Церква, нація, держава” стала відповіддю на критику духовенства й неможливість РКЦ залишатись осторонь суспільно-політичних процесів. Аргументи Р. Дмовського зводилися до того, що саме в католицьких країнах – Італії, Франції – зародився націоналізм, що нібито і є доказом європейськості, а також того, що він має глибоке християнське коріння. Так лідери Табору великої Польщі (Obóz Wielkiej Polski) намагалися уникнути протистояння з РКЦ та довести тотожність поляка-націоналіста і поляка-католика⁴⁰. Незважаючи на неоднозначне сприйняття твору Р. Дмовського духовенством, серед громадськості, особливо молоді, він знайшов чимало симпатиків. Нейтралітету Церкви в політичних справах після перевороту 1926 р. у Польщі уряд Ю. Пілсудського домігся низкою поступок, зокрема запроваджуючи обов’язкову участь школярів у релігійній практиці⁴¹.

Виразником націоналістичних ідей вже в 1930-х роках стала національно-радикальна сила з аналогічною назвою Національно-радикальний табір (Obóz Narodowo-Radykalny), представники якого вважали за доцільне використовувати Церкву у вихованні молоді, а католицизм – як вияв польської ідентичності. Незважаючи на свій “католицизм”, політична сила проводила антисемітські акції, зокрема у Львові. Для РКЦ “єврейське питання” стало дуже важливим, адже в цей час чимало євреїв приймало християнство і намагалося асимілюватися, проти чого категорично виступали радикали⁴².

Як зазначають сучасні дослідники взаємовпливу націоналізму та релігії, “організації, що сповідували теорію польського інтегрального націоналізму, не могли не зважати на авторитет Католицької церкви та великий відсоток практикуючих католиків серед населення держави. Тому вони намагалися формулювати свою ідеологію так, аби надати їй ваги за допомогою декларацій підтримки Церкви та позірною поєднання своїх політичних поглядів із католицьким світорозумінням”⁴³. Польські ж сучасники нерідко здатні перебільшувати впливи націоналізму у ГКЦ. Г. Лубенський оцінював як часто націоналістична ідея деструктивно впливала на греко-католиків, що дозволяло націоналістичним рухам знайти в Церкві стале оперття й використовувати її для власних цілей. Автор недоречно подає приклади діяльності частини греко-католицьких священників, що, боячись латинізації, радше схилилися до співпраці та спільних акцій із православними. У цьому плані РКЦ

³⁹ *Зашкільняк Л.* Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М. Крикун. – Львів, 2002. – С. 465.

⁴⁰ *Зайцев О.* Націоналізм і релігія. ГКЦ та український національний рух в Галичині (1920–30-ті роки) / О. Зайцев, О. Беген, В. Стефанів. – Львів: В-во Українського католицького університету, 2011. – С. 75.

⁴¹ *Зашкільняк Л.* Історія Польщі... – С. 471.

⁴² *Зайцев О.* Націоналізм і релігія... – С. 78–79.

⁴³ Там само. – С. 80.

закидала ГКЦ брак культу глави Церкви, адже українці сприймали папу радше як шефа Церкви з людських міркувань, а не як заступника Христа на землі⁴⁴.

Очільники Католицької Церкви в Польщі закликали своїх співвітчизників усвідомити небезпеку з боку “запальних політиків” всередині та від німців і більшовиків ззовні й об’єднатися навколо уряду, до якого керівництво католицького єпископату Польщі ставилося завжди лояльно. Як писав один із католицьких пропагандистів о. Т. Пралат: “Точиться боротьба за устрій Польщі між Білим орлом та Червоним прапором. Від звитяги одного з них залежить доля Польщі. Чи можуть католики вагатися?”⁴⁵.

Отже, РКЦ у Львові завжди захищала інтереси польського населення. Очільники Церкви були відомими своїми патріотичними заявами, нерідко даючи оцінку політичній ситуації в Галичині. Під час проведення КА велику увагу зосереджено на боротьбі з комунізмом. Так само РКЦ офіційно не підтримувала крайніх націоналістів.

⁴⁴ *Lubieński H.* Kościół Grecko-Katolicki w województwach południowo-wschodnich / H. Lubieński. – Warszawa, 1935. – S. 14–15.

⁴⁵ *Pralat T.* Kościół Katolicki a rząd Marsz. Piłsudskiego. – S. 6.